

قتل از روی ترحم (آمانازی)

در آینه فقه

www.ketab.ir

سید محسن مرتضوی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۶

سرشناسه	: مرتضوی، سیدمحسن، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور	: قتل از روی ترحم (اتانازی) در فقه سیدمحسن مرتضوی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۶ ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
فروست	: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۸۰. فقه؛ ۱۵.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۰۵۰-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا.
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: مرگ آسان (فقه).
موضوع	: Euthanasia (Islamic law)
موضوع	: مرگ آسان.
موضوع	: Euthanasia
شناسه افزوده	: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات.
رده‌بندی کنگره	: BP1۹۸/۷م۳۶م۴
رده‌بندی دیویی	: ۳۷۹/۲۹۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۴۶۵۳۱۴۸

شماره ردیف ۱۲۸۰
شماره موضوعی فقه-۱۵
۱۳۹۶-۰۵

■ قتل از روی ترحم (اتنازی) در آئینه فقه

- نویسنده: سیدمحسن مرتضوی
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: نگارش
- نوبت چاپ و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۹۶
- شمارگان: ۱۰۰۰
- قیمت: ۹۰۰۰ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
- تلفن و نمابر: ۰۲۵-۲۷۷۴۲۳۲۶
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵-۲۲۱۱۳۲۲۹

شابک: ۹-۰۵-۰۰-۴۴۴-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

مقدمه معاونت پرستاری	۱۱
مقدمه	۱۵
بخش اول: مفاهیم و کلیات	
مفهوم لغوی و اصطلاحی اتانازی	۲۲
انواع اتانازی و قتل از روی ترحم	۲۴
۱. اتانازی فعال یا مستقیم	۲۵
۲. اتانازی غیرفعال یا غیرمستقیم و انفعالی	۲۵
۲-۱. اتانازی داوطلبانه	۲۶
۲-۲. اتانازی غیرداوطلبانه و تحمیلی	۲۶
تاریخچه قتل از روی ترحم (اتانازی) در کشورهای مختلف جهان	۲۷
دیدگاه موافقان و مخالفان اتانازی	۳۳
۱. ادله موافقان اتانازی	۳۵
۱-۱. اصل خودمختاری بیمار	۳۵

۸. قتل از روی ترحم (اتانازی) در آینه فقه

- ۱-۲. اصل ترحم..... ۳۵
- ۱-۳. حذف هزینه‌های زائد از جامعه..... ۳۵
- ۱-۴. حفظ شأن و ارزش خود..... ۳۶
۲. ادله مخالفان اتانازی..... ۳۶
- ۲-۱. انحطاط اخلاقی در جامعه..... ۳۶
- ۲-۲. منافات داشتن این اقدام با نقش و وظیفه حرفه‌ای پزشکی..... ۳۷
- ۲-۳. تمایل مرگ به بیماران..... ۳۷
- ۲-۴. توجه به خواسته‌های خانواده و اقوام شخص بیمار..... ۳۸
- ۲-۵. رنج و فشار..... ۳۸
- ۲-۶. قطعی نبودن تشخیص پزشکان و امکان بهبودی..... ۳۸
- ۲-۷. سوءاستفاده‌های احتمالی..... ۳۹
- ۲-۸. ضرورت نداشتن..... ۳۹
- ۲-۹. باز شدن راه خودکشی برای افراد..... ۴۰
- اتانازی از نگاه ادیان مختلف..... ۴۰
۱. کلیسای ارتدوکس..... ۴۱
۲. کلیسای کاتولیک..... ۴۱
۳. کلیسای پروتستان..... ۴۲
۴. یهودیت..... ۴۳
۵. اسلام..... ۴۳

بخش دوم: قتل از روی ترحم از منظر فقه امامیه

- صورت‌های هشت‌گانه قتل از روی ترحم و بررسی حکم آنها..... ۴۶

۴۷ صورت اول
۴۷ ۱. حکم تکلیفی
۴۷ ۱-۱. آیات
۵۲ ۱-۲. روایات
۵۶ ۱-۲. اشکالات شمول ادله حرمت خودکشی
۶۲ ۱. حکم وضعی
۶۳ صورت دوم
۶۳ ۱. حکم تکلیفی
۶۴ ۱-۱. حرمت ظلم بر نفس
۶۵ ۱-۲. وجوب حفظ نفس
۷۲ ۲. حکم وضعی
۷۲ صورت سوم و چهارم
۷۳ ۱. حکم تکلیفی
۷۴ ۱-۱. تقریب اول: قصور مقتضی در ادله حرمت قتل نفس
۷۶ فلسفه بلاها و بیماری‌ها از منظر شریعت مقدس اسلام
۷۸ الف) امتحان و آزمایش
۷۸ ب) کفاره گناهان
۷۹ ج) افزایش درجات و رسیدن به مقامات عالیه
۸۰ د) اجر و ثواب فراوان
۸۱ ۱-۲. تقریب دوم: وجود مانع برای اطلاقات ادله حرمت قتل نفس
۸۴ ۲. حکم وضعی

۱۰ قتل از روی ترحم (اثنازای) در آینه فقه

- ۸۶..... ۲-۱. سقوط حق قصاص و دیه
- ۸۷..... ۲-۲. عدم سقوط حق قصاص و دیه
- ۹۰..... صورت پنجم و ششم
- ۹۱..... ۱. حکم تکلیفی
- ۹۲..... ادله وجوب حفظ و انقاذ نفس محترم
- ۹۹..... ۲. حکم وضعی
- ۱۰۱..... صورت هفتم و هشتم
- ۱۰۲..... ۱. حکم تکلیفی
- ۱۰۵..... ۲. حکم وضعی
- ۱۱۳..... آرای فقها و مراجع تقلد - سوره
- ۱۱۸..... آرای فقها و محققان معاصران - سوره
- ۱۲۹..... فهرست منابع
- ۱۲۹..... منابع فارسی
- ۱۳۲..... منابع عربی
- ۱۳۷..... مقالات
- ۱۴۰..... منابع اینترنتی
- ۱۴۳..... نمایه‌ها

مقدمه و اونت پرورش

حقیقت اصیل ترین، جاودانه ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عادلان عادل چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه بوطه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعیتی است که حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف میسر حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفتنی و نگونسا. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، و ام‌دار رس‌ها ای خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عدل که هر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان آن و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه

در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت‌دشووارتر است.

در جهان شیخ، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تاک و تروش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با تکیه بر توانمندی‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی باز بند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گام‌ها، ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کم‌توانی می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این‌رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از

دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترمیم شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» امر به امر و نهی به نهی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای علمی و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و به مدارا کردن آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو مسائل مستحدثه فقهی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام سیدمسلمین سیدمحسن مرتضوی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه بررسی احکام فقهی و حقوقی سرعت بخشیدن به مرگ بیماران لاعلاج است. معاونت پژوهش از مؤلف محترم، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

مقدمه

سپاس بی شمار، پرو، دگوار حکیم و مهربانی را که از نعمت حیات برخوردارمان کرد و اسلام را که حیات معنوی است به ما ارزانی داشت و درود و سلام بر پیامبر گرامی اسلام ﷺ و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام که جز به اظهار حق و تبیین دین اسلام نپرداختند.

پاسخ به مسائل نویافته و موضوعات جدیدی که جامعه اسلامی به آن نیاز پیدا کرده است، از وظایف خطیر فقه پویا و غنی شیعه است، و عالمان و فقیهان شیعه نیز همواره در دوره‌های مختلف با تلاش‌های علمی و مجاهدت‌های خستگی‌ناپذیر خود به پرداخته‌اند.

تحولات علم پزشکی بر درمان بیماری‌های گوناگون بسیار بهر آنها تأثیری خاص داشته است. بیماری‌های بسیاری مانند آسپرین، سنج اطفال، سل، سرخک و... که در گذشته علاج‌ناپذیر و کشنده بود، با تحولات اخیر علوم، مهار شده است و امروزه به ندرت کسی بر اثر ابتلا به این بیماری‌ها می‌میرد.

بشر امروزی درگیر بیماری‌های گوناگونی مانند امراض قلبی، سرطان،

ایدز و دیابت است که هم درمان آنها دردناک‌تر و پرهزینه‌تر است و هم بیمار در مدت درمان، رنج و عذاب طولانی‌تری را تحمل می‌کند.

یکی از موضوعات جدیدی که در حوزه علم پزشکی و به‌ویژه شاخه اخلاق پزشکی مطرح است، قتل از روی ترحم یا اتانازی است. اتانازی سرعت بخشیدن به مرگ بیماری است که به بیماری علاج‌ناپذیری مبتلا شده است؛ درد و رنج شدیدی را تحمل می‌کند و زودتر خواهد مرد؛ از همه مهم‌تر اینکه خود بیمار یا اطرافیانش خواهان یا رنج‌بخشیدن به این رنج هستند.

شاید در گذشته این موضوع کمتر توجه می‌شد. اما امروزه قدرت افراد برای تحمل درد و رنج ناشی از بیماری‌ها کمتر شده است. فناوری‌های پیشرفته در حوزه پزشکی نیز این امکان را فراهم ساخته است که بیماران درمان‌ناپذیر، مدت بیشتری زنده بمانند. از طرفی امکان بهره‌گیری از داروها و ابزارهای تسکین‌دهنده مرگ نیز وجود دارد. مجموع این عوامل موجب شده است که امروزه ما محب‌نظران به این موضوع، توجه بیشتری نشان دهند.

قتل از روی ترحم در مورد افرادی مصداق پیدا می‌کند که هزینه بستری در بیمارستان و داروهای تسکین‌دهنده درد بسیار آنها و اطرافیانشان بسیار زیاد است. درد و رنج ناشی از بیماری، لحظه‌ای این بیماران را رها نمی‌کند و از طرفی نیز احساس بی‌هودگی، بی‌ارزشی و سربار دیگران بودن زجرشان می‌دهد؛ به همین دلیل تنها راه نجات خود را در مرگ می‌بینند؛ مرگی که فاصله چندانی با آنها ندارد. در چنین

وضعیتی، بیمار از کادر درمانی خود درخواست می‌کند که اسباب و موجبات مرگ پیش‌از‌معد او را فراهم کنند.

این موضوع، در دنیای امروز چالش‌برانگیز شده است و موافقان و مخالفان زیادی نیز دارد که هر یک به شدت از عقیده خود دفاع می‌کنند و به این ترتیب، نظام‌های حقوقی کشورهای گوناگون نیز تحت تأثیر آن قرار گرفته است. برخی کشورها این کار را جرم می‌دانند؛ برخی نیز از آن جرم یاد می‌کردند و آن را به رسمیت شناخته‌اند و تعدادی از کشورها نیز درباره آن سکوت کرده‌اند.

امروزه در تمام کشورهای جهان غرب، به منظور قانونی کردن این کار، تلاش‌های زیادی صورت می‌گیرد، ولی عواملی چون موازین دینی و اخلاقی، آداب و رسوم و عواطف و سوءاستفاده‌های احتمالی موجب شده است برای وضع قانون در این زمینه با احتیاط عمل کنند و به رسمیت شناختن اتانازی را به تأخیر بیندازند.

در دین مبین اسلام، حیات فرد مسلمان یک ارزش است و هیچ‌کس حق قطع حیات و به خطر انداختن جان خود و دیگری را ندارد. همین در آیین مقدس اسلام، بر صبر و شکیبایی در مصائب، رنج‌ها، سختی‌ها و بیماری‌ها تأکید بسیاری شده است؛ به همین دلیل خودکشی و هرگونه تلاش برای کمک کردن به مرگ دیگری و تسریع آن مجاز نیست.

اتانازی موضوعی جدید است و فقط درباره جنبه‌های حقوقی و قانونی و همچنین اخلاقی و پزشکی آن، بحث‌هایی در برخی مقالات حقوقی و پزشکی مطرح شده است؛ ولی تا به حال بررسی اجتهادی و فقهی درباره آن

صورت نگرفته و نظرهای گوناگون در این باره، از حد فتوا بالاتر نرفته است؛ به همین دلیل نیز این موضوع، بررسی استدلالی و اجتهادی همه‌جانبه‌ای را می‌طلبد. در این نوشتار تلاش کرده‌ایم درباره اتانازی، به لحاظ حکم تکلیفی و احکم وضعی، بررسی جامع انجام دهیم.

در این باره سؤالاتی اساسی مطرح است که باید از منظر فقه غنی شیعه پاسخگوی آن باشیم:

- آیا هیچ و درد و مشقت بیمار، مجوز خودکشی برای شخص بیمار می‌شود؟

- آیا اگران من برانند به خودکشی بیمار یا تسریع در مرگ او کمک کنند؟

- آیا پزشک می‌تواند سبب تسریع و راحتی مرگ بیمار علاج‌ناپذیری را که هیچ امیدی به بهبودی او نیست، فراهم کند؟
- آیا اذن و رضایت خود بیمار و اطباء آن او تأثیری بر این حکم دارد یا خیر؟

- آیا معالجه بیماری که هیچ امیدی به بوی او نیست و درمان و معالجه بر او هیچ تأثیری ندارد، بر پزشک واجب است یا خیر؟

- آیا می‌توان از ادامه درمان و معالجه بیماری که به مرگ محزی مبتلا شده و فقط از طریق دستگاه‌های احیا و نگاه‌دارنده زنده

مانده است، خودداری کرد؟

کتاب حاضر در دو بخش تنظیم شده است. در بخش نخست مفاهیم و کلیات مربوط به موضوع‌شناسی اتانازی بررسی، و مفهوم آن تبیین شده

است. در این بخش این موضوعات مطرح شده است: مفهوم لغوی و اصطلاحی اتانازی، انواع و اقسام آن، تاریخچه و پیشینه آن، دیدگاه موافقان و مخالفان و نیز دیدگاه ادیان مختلف درباره اتانازی. در بخش دوم نیز که بخش اصلی این نوشتار است، درباره اتانازی از دیدگاه فقه اسلامی بحث شده است. با توجه به صور هشت‌گانه اتانازی، حکم تلیف و وضعی هر صورت به طور استدلالی و اجتهادی بررسی شده است. در پایان نیز نظرها و فتوهای فقها و مراجع معظم تقلید شیعه و همچنین فاسا و محققان اهل سنت گردآوری شده است.

بر خود لازم می‌دانم از استاد معظم، اندیشمند و محقق فرزانه حضرت حجت‌الاسلام مسلمان آقای حاج شیخ حسین شوپایی جویباری (دامت برکاته) که در تدوین این کتاب از درس خارج فقه (مسائل مستحدثه) و ارشادها و مسائلی‌های ایشان بهره برده‌ام، تشکر و قدردانی کنم. همچنین از جد معظم فقیه عالی‌قدر، حضرت آیت‌الله آقای حاج سیدحسین مرتضوی (دامت برکاته الوارف) و والد معزز، حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین آقای حاج سیدعبداله‌هادی مرتضوی (دام عزه) که همواره در امر تدریس و تألیف مشوق و پشتیبان حقیر بوده‌اند، بسیار تشکر و قدردانی می‌کنم و از حضرت احدیت سلامتی و طول عمر با عزتشان را خواستارم.

قتل از روی ترحم چهارمین کتاب از مجموعه مسائل مستحدثه پزشکی است که بعد از کالبد شکافی، پیوند اعضا و مرگ مغزی و شبیه‌سازی انسان چاپ شده است. بحمدالله استادان و پژوهشگران حوزه

و دانشگاه، به‌ویژه جامعه محترم پزشکی، از این مجموعه به‌خوبی استقبال کردند. از همه بزرگوارانی که با پیشنهادها و نظرهای خود، به بنده حقیر لطف و محبت کردند، سپاسگزاری می‌کنم. امید آنکه این اثر ناقابل مقبول درگاه ذات احدیت و مورد توجه حضرت ولی عصر علیه السلام قرار گیرد و گامی باشد برای ارتقای فرهنگ غنی و فقه پویای شیعه.

وما توفیقی انا بالله علیه توکلت وإليه أنیب

حوزه علمیه قم - سیدمحسن مرتضوی

تابستان ۱۳۹۵